Dövri mətbuat M.Hadi haqqında

(Şairin 100 illik yubileyi münasibətilə qəzet və jurnallarda dərc olunan məqalələrdən sətirlər)

"XX əsrin böyük romantik şairi Məhəmməd Hadi irsini həyat haqqında düşüncələr kitabı adlandırmaq olar. Özü də elə bir kitab ki, onun "min kitab olan hər vərəqində" zamanın sarsıntılarından doğan həyacanların, o dövr ki insanın fikri, mənəvi aləmindəki təkamülün, dəyişikliklərin, toqquşmaların lövhələri canlanır".

Kamal Talıbzadə. Romantik şair.
"Bakı" qəzeti, 7 dekabr 1979.

***

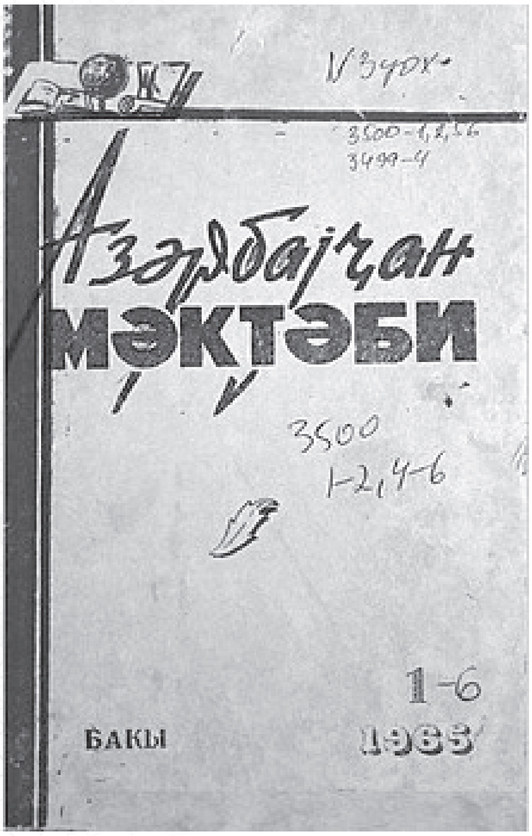

“M.Hadinin istər ictimai-siyasi və fəlsəfi şerlərində, istərsə də hələ öyrənilməmiş elmi-pedaqoji məqalələrində maarif, məktəb, təhsil, tərbiyə məsələləri geniş yer tutur. Təlim və tərbiyə məsələlərinin həllində M.Hadi bir tərəfdən M.F.Axundovun, H.Zərdabinin yolu ilə gedir, digər tərəfdən XVIII əsr fransız marerialistləri, o cümlədən, Jan-Jak Russonun azad tərbiyə nəzəriyyəsinə tərəfdar çıxırdı”.

Mirabbas Aslanov. M.Hadinin təlim və tərbiyə haqqında fikirləri. **“Azərbaycan məktəbi”** jurnalı, 1979, №-6.

***

“Hadi yaradıcılığı boyu həmişə üçüncü aləməcan atdığı aləmə böyük ümidlər bəsləyib. Bu Hadinin məqalələrində də, şerlərində də, poemalarında da aydınca görünür”.

Namiq Babayev. Füzuli məsləkli şairimiz.
“Azərbaycan” jurnalı, 1979, dekabr №12.

***

“M.Hadi İstanbulda nəşr olunan “Tənin” qəzeti redaksiyasında işləyərkən, bir çox məşhur türk ədib və şairi ilə tanış olmuşdur. “Rübab”, “Şəhbal”, “Məhtab”, “Hilal” adlı qəzet və jurnallardakı yazılarında “həqiqəti” axtarmağa calışmışdır”.

N.Kərimov. Coğrafiya elmləri namizədi, R.Kərimov. Coğrafiya elmləri namizədi. Məhəmməd Hadinin səyahətləri.
“Elm və həyat” 1979, dekabr №-12.

***

“XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda nəinki bədii təfəkkür, həm də fəlsəfi fikir tarixində M.Hadi görkəmli yer tutur. M.Hadi məkanın və kainatın sonsuzluğu ilə yanaşı, zamanın, əsrlərin də sonsuzluğu, insan əməllərinin sonsuz zaman ərzində davam etməsi fikrini irəli sürürdü”.

Midhət Ağamirov. Fəlsəfə elmləri doktoru. Mütəfəkkir
“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 7 dekabr 1979.

***

“Məhəmməd Hadi –şer məktəbidir. Onu oxuyan hər kəs sehrlənir, müdrik sözlərin tilsiminə düşür, təkrar-təkrar qayıdır, özü də bir az müdrikləşir”.

Fikrət Sadıq. Ümmandan damla.
“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 7 dekabr 1979.

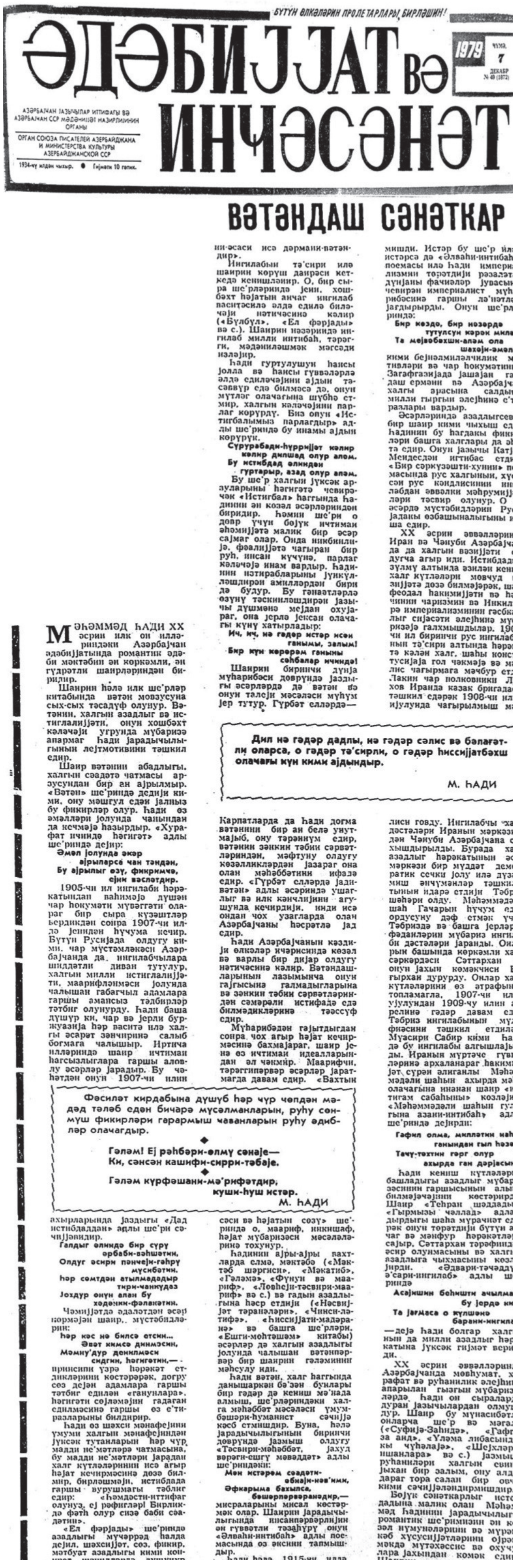

БҮТҮН ӨЛКӘЛӘРИН ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БИРЛӘШИН!

ӘДӘБИЈЈАТ вә ИНЧӘСӘНӘТ

АЗӘРБАЈЧАН ЈАЗЫЧЫЛАР ИТТИФАГЫ ВӘ АЗӘРБАЈЧАН ССР МӘДӘНИЈЈӘТ НАЗИРЛИЈИНИН ОРГАНЫ

ОРГАН СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ АЗЕРБАЙДЖАНА И МИНИСТЕРСТВА КУЛЬТУРЫ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР

1934-чү илдән чыхыр. ● Гијмәти 10 гәпик.

1979 ЧҮМӘ, 7 ДЕКАБР № 49 (1872)

ВӘТӘНДАШ СӘНӘТКАР

ни-әсаси исә дәрмани-вәтәндир».

Ингилабын тә'сири илә шаирин көрүш даирәси кетдикчә кенишләнир. О, бир сыра ше'рләриндә јени, хошбәхт һәјатын анчаг ингилаб васитәсилә әлдә едилә биләчәји нәтичәсинә кәлир («Бүлбүл», «Ел фәрјады» вә с.). Шаирин нәзәриндә ингилаб милли интибаһ, тәрәгги, мәдәнилләшмәк мәгсәди иләјир.

Һади гуртулушун һансы јолла вә һансы гүввәләрлә ...

мишди. Истәр бу ше'р илә, истәрсә дә «Әлваһи-интибаһ» поемасы илә Һади империализмин төрәтдији рәзаләтә, дүнјаны фачиәләр јувасына чевирән империалист мүһарибәсинә гаршы лә'нәтләр јағдырырды. Онун ше'рләриндә:

Бир кәздә, бир нәзәрдә
тутулсун кәрәк миләл,
Та мәјвәбәхши-аләм ола
шахәји-әмәл—

кими бејнәлмиләлчилик мотивләри вә чар һөкумәтинин Загафгазијада јашајан гар...

...

Ич, ич, нә гәдәр истәр исән
ганымы, залым!
Бир күн көрәрәм ганыны
сәһбалар ичиндә!

Шаирин биринчи дүнја мүһарибәси дөврүндә јаздығы әсәрләрдә дә вәтән вә онун талеји мәсәләси мүһүм јер тутур. Гүрбәт елләрдә—

...рлығ сијасәти әлејһинә мүбаризәјә галхмышдылар. 1905-чи ил биринчи рус ингилабынын тә'сири алтында һәрәкәтә кәлән халг, шаһы конститусијаја гол чәкмәјә вә мәчлис чағырмаға мәчбур етди. Лакин чар полковники Ліахов Иранда казак бригадасы тәшкил едәрәк 1908-чи илин ијулунда чағырылмыш мәч-

Дил нә гәдәр дадлы, нә гәдәр сәлис вә бәлағәтли оларса, о гәдәр тә'сирли, о гәдәр һиссијјатбәхш олачағы күн кими ајдындыр.

М. ҺАДИ

Карпатларда да Һади доғма вәтәнини бир ан белә унутмајыб, ону тәрәннүм едир, вәтәнин зәнкин тәбии сәрвәтләриндән, мәфтуну олдуғу көзәлликләрдән јазараг она олан мәһәббәтини ифадә едир. «Гүрбәт елләрдә јади-вәтән» адлы әсәриндә ушаглыг вә илк кәнчлијини агу-...

лиси говду. Ингилабчы халг дәстәләри Иранын мәркәзиндән Чәнуби Азәрбајчана сыхышдырылды. Бурада халг азадлыг һәрәкатынын әсас мәркәзи бир мүддәт демократик сечки јолу илә дүзәлмиш әнчүмәнләр тәшкилатынын идарә етдији Тәбриз шәһәри олду. Мәһәммәдәли ...

...дүшүр ки, чар вә јерли буржуазија һәр васитә илә халгы әсарәт зәнчиринә салыб богмаға чалышыр. Иртича илләриндә шаир ичтимаи һагсызлыглара гаршы аловлу әсәрләр јарадыр. Бу чәһәтдән онун 1907-чи илин

Фәсиләт кирдабына дүшүб һәр чүр чөпдән мәдәд тәләб едән бичарә мүсәлманларын, руһу сөнмүш фикирләри гәрармыш чаванларын руһу әдибләр олачагдыр.

◆

Гәләм! Еј рәһбәри-өлмү сәнаје—
Ки, сәнсән кашифи-сирри-тәбаје.

◆

Гәләм күрфәшани-мә'рифәтдир,
кушн-һүш истәр.

М. ҺАДИ

ахырларында јаздығы «Дад истибдаддан» адлы ше'ри сәчијјәвидир.

Галдыг әлиндә бир сүрү
әрбаби-вәһшәтин,
Олдуг әсири пәнчәји-гәһрү
мүсибәтин.
Һәр сәмтдән атылмададыр
тири-чанкүдәз
Јохдур онун алан бу
хәдәнки-фәләкәтин.

Чәмијјәтдә әдаләтдән әсәр көрмәјән шаир, мүстәбидләрин:

Һәр кәс нә билсә етсин...

...

сәси вә һәјатын сөзү» шериндә о, мааариф, инкишаф, һәјат мүбаризәси мәсәләләринә тохунур.

Һадинин ајры-ајры вахтларда елмә, мәктәбә («Мәктәб шәргиси», «Мәкатиб», «Гәләмә», «Фүнун вә мәариф», «Ловһеји-тәсвири-мәариф» вә с.) вә гадын азадлығына һәср етдији («Нәсвијјәт тәранәләри», «Чинси-латифә», «Һиссијјати-мадәранә» вә башга ше'рләри, «Ешги-мөһтәшәм» китабы) ...

...

Заһид ӘКБӘРОВ,
филолоҝија елмләри намизәди.

БҮТҮН ӨЛКӘЛӘРИН ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БИРЛӘШИН!

ӘДӘБИЈЈАТ вә ИНЧӘСӘНӘТ

АЗӘРБАЈЧАН ЈАЗЫЧЫЛАР ИТТИФАГЫ ВӘ АЗӘРБАЈЧАН ССР МӘДӘНИЈЈӘТ НАЗИРЛИЈИНИН ОРГАНЫ

ОРГАН СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ АЗЕРБАЙДЖАНА И МИНИСТЕРСТВА КУЛЬТУРЫ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР

1934-чү илдән чыхыр. ● Гијмәти 10 гәпик.

1979 ЧҮМӘ, 7 ДЕКАБР № 49 (1872)

Мәһәммәд Һади · 100

Асијанын ојанмасы дөврү иди. Бу тарихи, сијаси, ичтимаи просеси диггәтлә изләјән бәшәријјәтин бөјүк мүәллими В. И. Ленин демишди: «Дүнја капитализми вә Русијада 1905-чи ил һәрәкаты Асијаны гәти ојатмышдыр... Јүз милјонларла мәзлум әһали ајылыб јени һәјата вә инсан үчүн ән ади һүгуглар уғрунда мүбаризәјә, демократија уғрунда мүбаризәјә гошулмушдур».

Асија үчүн бу јени тарихи шәраитдә азадлыг, демократија уғрунда ајаға галхан халглардан бири дә азәрбајчанлылар иди. 1905-чи ил ингилабы әкс-сәдасынын биринчи олараг Азәрбајчанда ешидилмәси, өлкәнин шималында чанланан пролетар, кәндли һәрәкаты, чәнубунда Сәттарханын ады илә бағлы олан милли азадлыг уғрунда мүбаризәләр бу илк, күчлү әкс-сәдадан хәбәр верирди.

Азәрбајчанын ичтимаи фикриндә дә бөјүк бир дөнүш јаранмышды. Өтән әсрдә сијаси-ичтимаи, фәлсәфи вә әдәби фикримизин инкишафында чох мүһүм, мүтәрәгги рол ојнајан маарифчилик һәрәкаты јени әсрин әвәлләриндә чошгун бир ингилаби руһ кәсб етмишди. Бу руһ бәдии әдәбијјатын да бүтүн жанрларында, еләчә дә ше'рдә хүсуси бир ајдынлыг, парлаглыгла тәзаһүр едирди. Јени ше'рин күнәши бөјүк халг шаири Сабир иди. Лакин бу күнәш тәк дејилди. Онун сәмасында она пәрәс-...

инсан харигәләр јарадандыр. Инсан дәнизи, торпағы фәтһ етмиш, инди дә онун үмид ганадлары көјләрә ачылмагдадыр. Инсан фикри, идракы јерләрә сығмадығы үчүндүр ки, көјләрә јол ахтарыр. Бир күн кәләр ки, инсан улдузлары да өз ирадәсинә табе едәр».

Бунунла белә, «нә үчүн елм-үрфан саһиби олан, варлығын әшрәфи сајылан инсанын, бәшәри һәјаты фачиәли бир каинатa бәнзәр? Әсримиз мәдәнијјәт әсри,

һәммәд Һадинин руһландырыб ганадландыран бөјүк севинч мәнбәји иди. Шаир Иран, Түркијә ингилабларына чидди фикир верир, «Болгар елиндә јүксәлир авази-ингилаб» — дејә болгар халгынын милли азадлыг мүбаризәсинә севинир, чәнубда Сәттархан һәрәкатыны үрәк дөјүнтүсү илә изләјир. Сәттарханы нәзәрдә тутуб

Һүчумавәр бу күн
рүбәһләрә бир
шири-һүррийјәт
Одур Тәбриз елиндә

Хәстә бәдәнләри сағалда билмәк мәгсәдилә кәсән, јаран алмасрәнк бычаглар исә, мөвһумат вә хурафат мәрәзи илә хәстәләнән фикирләри, димағлары тәшриһ едәјән дә ингилаб бычағыдыр. Бу «ингилаб бычағы» мүһәррирләрин мүрәккәбләр ахыдан парлаг гәләмләридир.

◆

Мүталиәјә лајиг олан о китабдыр ки, јатмыш һиссләри, сөнмүш виҹданлары, гаралмыш гәлбләри нурландырсын, һәрәкәтә кәтирсин, зијаландырсын.

М. ҺАДИ

Ишыглы дүшүнҹәләр шаири

...

чәсарәтлә мәнкум Шәрг халгларыны азадлыг, гуртулуш уғрунда, мүтләгијјәт үсули-идарәсинә, деспотизмә, империалист дөвләтләрин мүстәмләкә әсарәтинә гаршы мүбаризәјә одлу чағырышлары иди: «Гәһр олсун истиб-

малыјыг».

«Бизи боғмаг истәјән јә'с» — дедикдә Һади сијаси-ичтимаи гурулушун амансызлығыны, мүстәмләкә әсарәтини, империалист дөвләтләрин күчсүз, көмәксиз халглара тутдуғу диваны нәзәрдә

Чичәксиз бир бағ нә гәдәр нәш'әсиз исә, мәдәнијјәт күлләри солдурулан милләтләрин дә чәмијјәт бағы бир о гәдәр солғундур, һәјатсыздыр, гохусуздур, нәш'әсиздир.

М. ҺАДИ

◆

дад! Артыг бәшәријјәт буна тәһәммүл етмир, едә билмир», «Бәшәр һәјатында чәһәннәмләр јарадан, фикирләри, дујғулары, идрак ловһәсини гаралдан, халгы мадди-мә'нәви еһтијач ичәрисиндә јашамаға мәчбур едән истибдад мәһв едилмәјинчә азадлыг, һүррийјәт шимшәји ...

тутурду. Вә «Бизи боғмаг истәјән јә'си биз өзүмүз боғмалыјыг» сөзүнүн дә мә'насы бу иди ки, үмидлә јашамаг әлибош отуруб һадисәләрин ахынны көзләмәк үчүн дејил, фәналыға, әсарәтә гаршы мүбаризәјә руһланмаг демәкдир. Бу мә'нада Һади достларынын — Азәр-...

...

М. ЧАФӘР

***

"Məhəmməd Hadi XX əsrin ilk on illərindəki Azərbaycan ədəbiyyatındakı romantik ədəbi məktəbin ən görkəmli, ən qüdrətli şairlərindən biridir".

Zahid Ələkbərov. Filologiya elmləri namizədi. Vətəndaş sənətkar.

"Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 7 dekabr 1979.

***

"Məhəmməd Hadi bizim böyük şair-vətəndaşlarımızdan biridir. Onun şairanə düşüncələrində vətənə, xalqa, insana olan məhəbbət sonsuz, onda vətən qarşısında vəzifə, məsuliyyət hissi də eyni dərəcədə sabit, səmimi, şüurlu və qüvvətli idi".

Məmməd Cəfər. İşıqlı düşüncələr şairi.

"Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 7 dekabr 1979.

БҮТҮН ӨЛКӘЛӘРИН ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БИРЛӘШИН!

ӘДӘБИЈЈАТ вә ИНЧӘСӘНӘТ

1979 ЧҮМӘ, 7 ДЕКАБР № 49 (1872)

АЗӘРБАЈЧАН ЈАЗЫЧЫЛАР ИТТИФАГЫ ВӘ АЗӘРБАЈЧАН ССР МӘДӘНИЈЈӘТ НАЗИРЛИЈИНИН ОРГАНЫ

ОРГАН СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ АЗЕРБАЙДЖАНА И МИНИСТЕРСТВА КУЛЬТУРЫ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР

1934-чү илдән чыхыр. ● Гијмәти 10 гәпик.

МҮТӘФӘККИР

АЗӘРБАЈЧАН халгынын чохәсрлик әдәби, ичтимаи вә фәлсәфи фикри тарихиндә XX әсрин әввәлләри мүстәсна јер тутур. Бу заман Азәрбајчанда синифләр вә идејалар мүбаризәси ән чох кәскинләшмишди. Бурада, бир тәрәфдән, дөврүн, заманын ән габагчыл пролетар һәрәкаты вә онун елми дүнјакөрүшү олан марксизм-ленинизм тә'лими кениш јајылыр, дикәр тәрәфдән, јүксәлмәкдә олан мүтәрәгги ингилаби гүввәләрин гаршысында мүртәче синифләр — буржуазија вә мүлкәдарлар ваһид чәбһәдән чыхыш етмәјә чан атыр, пролетар мәфкурәсинин тә'сир даирәсини мәһдудлашдырмаг үчүн өз мүртәче идејаларыны ирәли сүрүрдүләр

Мәһз белә чошғун, фыртыналы, кешмәкешли, ингилаб нәфәсли бир дөврдә Азәрбајчан әдәбијјаты вә ичтимаи фикри тарихиндә парлајан улдузлардан бири дә Мәһәммәд Һади олмушдур

XX әсрин әввәлләриндә Азәрбајчанда нәинки бәдии тәфәккүр, һәм дә фәлсәфи фикир тарихиндә М. Һади көркәмли јер тутур. Һәгигәтән философ олан, өз әсәрләриндә пешәкар философ сәвијјәсинә јүксәлән шаир фәлсәфәнин бир сыра мүһүм мәсәләләрини гојмуш, бунларын барәсиндә өз бахышларыны, өз нөгтеји-нәзәрини билдирмиш, фәлсәфәдә мөвчуд олан бу вә ја дикәр чәрәјан бахымындан һәмин мәсәләләрин һәллини вермәјә чәһд көстәрмишдир. Онун сырф фәлсәфи проблемләрә һәср един вә ја бу мәсәләләрдән бәһс олунан онларла әсәри мә'лумдур.

Бурада шаирин фәлсәфи көрүшләриндә ән чох јер тутан мәсәләләрдән бири — онун көрүшләриндәки диалектика мотивләри барәдә ајрыча бәһс етмәји лазым билирик.

Һәлә 1906-чы илдә М. Һади һесаб едирди ки, тәбиәтдә даими, әбәди бир дәјишилмә, јениләшмә һөкм сүрүр. «Заман даима тәчәддүд едир» адлы мәгаләсиндә о көстәрирди ки, башга сәма чисимләри кими, үзәриндә јашадығымыз күрејиәрзлә дә «һәр вахт вә һәр әсрдә нөвбәнөв тәһәввүлат» баш вермишдир «Бу тәчәддүдатиәдвар вә тәғјирати-ә'сар әрзин дөври-тәшәккүлүндән индијә кими сәрнүмаји-вүчуд олдуғундан ашкардыр ки, күрејиәрз та кәнди меһвәриндән, кәнди мәркәзиндән ајрылмајынча, әмри-тәбиисини икмал етмәјинчә, һәмин тәчәддүдатә вә һәмин тәбәддүлата мә'руз галачағы варәстәји-шүбһәдир».

Тәбиәт һадисәләриндә даими бир дәјишилмә олмасы фикрини ирәли сүрмәклә кифајәтләнмәјән мүәллиф чәмијјәтдә, инсанларын һәјатында да белә бир дәјишилмә вә тәкамүл олдуғуну тәсдиг едирди. Онун фикринчә, һәр заман башга олдуғу кими, һәр заманын өвлады да адәтчә, әфкарча, әмәлчә башга-башга олур: һеч бир дөвр башга бир дөврә бәнзәмәдији кими, бир әсрин әһли дә башга бир әсрин әһлинә бәнзәмәз, чәмијјәтдә һәр күн, һәр саат бир ирәлиләмә, инкишаф мүшаһидә олунур. 1906-чы илдә «Гираәтханә дарүлмә'рифәтдир» адлы мәгаләсиндә «бәли, инсана күнү-күндән тәрәгги етмәк кәрәкдир» дејән шаир инсан чәмијјәтиндә даими бир тәрәгги олмасы нөгтеји-нәзәриндә дурурду. О, мүасир дөврүн мәдәнијјәт дөврү, дәјишилмә вә ингилаб дөврү олмасы фикрини ирәли сүрүр вә бурадан әмәли һәјат үчүн нәтичәләр чыхармаға чағырырды. Онун бу чағырышлары исә билаваситә маарифчилији илә бағлы иди. Шаир һесаб едирди ки, заман, дөвр дәјишикликләрә уғрајыр, истәр әгли мүһакимәләр, истәрсә тәчрүбә буну сүбут едир. Бизим үчүн чидди әһәмијјәти олан тә'лим вә тәдрис үсулу да ислаһ едилмәли, мә'нәви һәјатымыз тәкмилләшмәлидир, бунсуз тәрәгги вә инкишафымыз имкан харичиндәдир.

1907-чи илдә «Фүјузат» журналында чап олунан «Дөври-мәдәнијјәт» мәгаләси бу чәһәтдән хүсусилә марағлыдыр.

М. Һади белә чох дәјәрли бир нәтичәјә кәлир ки, бүтүн бәшәријјәтин тәрәггиси тәкамүл ганунуна табедир. О ачыгча јазырды: «Ичәрисиндә јашадығымыз әсри-һазырын бир әсри-ингилаб вә тәчәддүд олдуғу мә'лумдур... бүтүн бәшәријјәт ганүни-тәкамүлә табе олараг тәрәгги вә тәкамүл едир».

М. Һади һәрәкәт вә дәјишилмә һадисәсини тәкчә тәбиәт вә чәмијјәтдә дејил, һәмчинин инсан тәфәккүрүндә дә көрүрдү. «Тәләбәлик хатиратындан» мәгаләсиндә шаир белә чох дәјәрли бир мүлаһизә ирәли сүрүрдү ки, дөврүн, заманын дәјишилмәси, бурадакы ирәлиләмә инсанын идракына, вичданына, онун руһи аләминә тә'сир едир вә орада да дәјишилмәләр доғурур, һәр дөврүн өвлады өз заманына, јашадығы шәраитә ујғун олур: «Заманын, әдварын тәчәддүдү, тәбәддүлаты, тәһәввүлаты әфкарын, вичданын тәчәддүдатыны мүстәлзәм дејилмидир?.. Тәварихә һәгиги нәзәрә илә бахылачаг олурса, аләмин тазаланмасы адәмин тазаланмасыны мүстәлзәм олдуғуна бир чох парлаг сәһифәләр көзә чарпар. Нүмунәји-имтисал олмаг үчүн бирини әрз едәлим... Фәласәфеји-јунандан Әфлатун дејиб ки, «сиз өвладынызы кәндиниз кими бәсләмәјиниз, тәрбијә етмәјиниз, башга бир үсулда тәрбијә един, чүнки онлар тәзә бир әср үчүн доғулмушлар. Һалбуки о әсрин еһкам вә ичабаты башга, сизинки исә бүсбүтүн башгадыр».

1909-чу илдә јазылан әсәрләриндә М. Һади белә бир гәнаәтә кәлир ки, тәкамүл, инкишаф јүксәлән хәтт үзрә давам едир, һәрәкәт, инкишаф сонсуз бир просесдир. «Гануни-тәкамүл» әсәриндә шаир каинатда арды-арасы кәсилмәјән, јүксәјә доғру галхан сонсуз бир тәкамүлдән бәһс едир вә белә бир үмуми тәкамүл ганунуну әсасландырараг јазырды:

Каинат кәмалә доғру рәван,
Бу күнүндән сабаһы камилдир.
Пиллеји-е'тилаја маилдир,
Хәтвеји-латәнаһији-имкан.

Тәкамүл ганунундан бәһс едәркән шаир ону да көстәрирди ки, даим ирәлијә доғру һәрәкәт јолу илә баш верән бу тәкамүл гајытмаз, дөнмәздир, тәкамүлүн бу әламәти онун ајрылмаз хүсусијјәтидир:

Јүрүјор, даима јүрүр ирәли,
Хару хәсләр зәбуни-сәтвәтдир.
Гәрги-сејлабеји-мәһабәтдир.
Сејли-чушан дөнәрми һич кери?!

Шаир тәбиәтдә мүтләг бир сүкунәт һалынын да мөвчуд олмадығыны дәрк етмәк сәвијјәсинә јүксәлир, тәбиәтдәки бу сүкунәтсизлијә тәкамүлүн бир хассәси кими бахырды:

Чәрәјандыр тәбиәтин әмәли,
Ахыјор, сакин олмујор, чошујор.

М. Һади тәкамүлүн јүксәлән хәтт үзрә давам етмәси фикрини кениш сурәтдә әсасландырыр, бунун фәлсәфәдә бир ганун олдуғуну иддиа едирди. Онун фикринчә, фәлсәфә тәкамүлүн керилəмә һәрәкәти дејил, анчаг ирәлијә доғру бир һәрәкәт олдуғуну тәсдиг едир, буна көрә дә әкс тәкамүл, јә'ни керилəмә һәрәкәти һикмәт ганунуна зиддир, тәбиәтдә мүәјјән бир низам, гајда мөвчуддур, керилəмә һәрәкәти, тәкамүлүн керијә кетмәси исә бу низама, бу гајдаја ујғун кәлмир. 1909-чу илдә «Тәкамүли-мә'кус вә үммиди-пәришан» адлы әсәриндә М. Һади көстәрирди ки, фәлсәфи нәзәријјәләр тәкамүлү анчаг ирәлијә доғру бир һәрәкәт кими гәбул едир.

1909-чу илдә јазылан «Бир ишсизин дүшүнчәләри» әсәриндә М. Һади мәкан проблеминә тохунур, каинат һаггында марағлы фикирләр сөјләјир, дүнјанын сонсузлуғу идејасыны мүдафиә едир, бунунла да динин јеритдији еһкамлара гаршы чыхырды. О белә һесаб едирди ки, дүнја сону олмајан бир бошлугдан ибарәтдир.

М. Һади мәканын вә каинатын сонсузлуғу илә јанашы, заманын, әсрләрин дә сонсузлуғу, инсан әмәлләринин сонсуз заман әрзиндә давам етмәси фикрини ирәли сүрүрдү. О, даим јени-јени инсан әмәлләринин мејдана чыхмасы вә бунларын сонсуз олараг бир-бирини әвәз етмәк јолу илә давам етмәси фикрини 1909-чу илдә «Әндишеји-һәјат» әсәриндә белә ифадә едирди:

Амал да ә'сар кими лајәтәнаһи.

Бүтүн дедикләримиздән белә бир гәнаәтә кәлмәк олар ки, XX әсрин әввәлләриндә фәалијјәт көстәрән мүтәфәккир шаир М. Һадинин дүнјакөрүшүндә диалектика мотивләри әһәмијјәтли јер тутмушдур. Доғрудур, о һәмин бахышларында бу заман артыг кениш јајылан марксизм-ленинизм фәлсәфәсинин бәһс етдији елми материалист диалектика сәвијјәсинә јүксәлмир. Бир сыра һалларда һәлә дин сармашыглары онун јарадычылығындакы диалектика мотивләрини бүрүјүр, онларын әһәмијјәтинә тә'сирсиз галмыр. Лакин бу гатгылардан тәмизләнмиш һалда көтүрүлән, һәмин диалектика мотивләри, шүбһәсиз, М. Һади јарадычылығынын ән јүксәк мәзијјәтләриндәндир. Онун јарадычылығынын мәһз бу мүтәрәгги чәһәтләри һаглы олараг XX әсрин әввәлләриндә Азәрбајчан ичтимаи фикринин ән гијмәтли сәрвәтләриндән сајылыр.

Мидһәт АҒАМИРОВ,
фәлсәфә елмләри доктору.

Һади мәғрур вә һеч бир гүввәјә әјилмәјән бир шәхсијјәт иди.

А. ШАИГ

◆

Мәһәммәд Һадинин романтизми чошғун вә дөјүшкән иди.

М. АРИФ

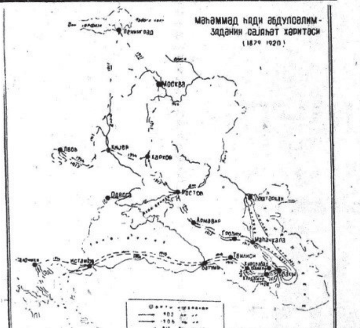

БҮТҮН ӨЛКӘЛӘРИН ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БИРЛӘШИН!

ӘДӘБИЈЈАТ вә ИНҸӘСӘНӘТ

1979

Үммандан дамла

БҮТҮН ӨЛКӘЛӘРИН ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БИРЛӘШИН!

КОММУНИСТ

Ҹүмә, 7 декабр 1979-ҹу ил.

ҮЛВИ ӘМӘЛЛӘР ШАИРИ

М. Һадинин анадан олмасынын 100 иллији

Аббас ЗАМАНОВ.

ЕЛМИ СЕССИЈА

***

"Vətənpərvərlik motivləri M.Hadi lirikasının ana xəttini təşkil edir. Hadi vətənilə, onun füsunkar təbiəti, dünəni, bu günü, sabahı ilə qırılmaz tellərlə bağlı idi".

Abbas Zamanov. Ülvi əməllər şairi.
"Kommunist" qəzeti, 7 dekabr 1979.

***

"M.Hadi yaradıcılığı klassik şərq şerinin tərkib hissəsidir. Ərəb, fars dillərini mükəmməl bilməsi şairin zəngin Şərq ədəbiyyatı xəzinəsindən faydalanmasına imkan yaratmışdı. İstedadlı sənətkar milli şerimizin aydan arı, sudan duru qaynaqlarını göz bəbəyi kimi qoruyur, ən gözəl, ən incə ənənələri davam və inkişaf etdirirdi".

Rəfiq Zəka. Hürriyyətə, ülviyyətə, qüdsiyyətə.
"Ulduz" jurnalı, dekabr 1980, №-1.